

43. Pastusiak L. Polska a Zachód / L. Pastusiak. – Warszawa: PISM, 1991. – 272 s.
44. Polsko-francusko-niemiecka współpraca w nowej Europie : stan i perspektywy / pod red. Jarosława Drozda. – Warszawa : PISM, 1993. – 219 s.
45. Skubiszewski K. Polska polityka zagraniczna w 1991 roku // Rocznik Polskiej polityki zagranicznej 1991 / pod red. B. Wizimirskiej. – Warszawa.: PISM, 1993. – s. 15-25.
46. Polska-Rosja czas przewartościowań / pod red. Stanisława Bielenia. Warszawa : Centrum Badań Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego, 1995. – 167 s.
47. Kupiecki R., Szczepanik K. Polityka zagraniczna Polski 1918-1994 / R. Kupiecki, K. Szczepanik. – Warszawa.: Scholar, 1995. – 295 s.
48. Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie / R. Zięba. – Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2010. – 251 s.
49. Deszczyński P., Szczepaniak M. Grupa Wyszehradzka: współpraca polityczna i gospodarcza / P. Deszczyński, M. Szczepaniak. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 1995. – 127 s.
50. Декларация про співробітництво Чеської і Словацької Республіки, Республіки Польща і Угорської республіки на шляху європейської інтеграції. – 19 лютого 1991 року // <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=940&articleID=3940 & ctag=articlelist&iid=1>
51. Центральноевропейська Ініціатива. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/2938.htm>
52. Skubiszewski K. Polska polityka zagraniczna w 1991 roku // Rocznik Polskiej polityki zagranicznej 1991 / pod red. B. Wizimirskiej. – Warszawa.: PISM, 1993. – s. 15-25.

Хавер Т.П.

Основные направления внешней политики Польши в период укрепления суверенности и независимости страны (1989 – 1992 гг.)

Исследуется процесс определения целей, задач и стратегического направления внешней политики Польши, формирование качественно новых двусторонних отношений с европейскими соседями и ведущими странами мира в период трансформационных сдвигов и распада мировой социалистической системы в конце 1980-х – начале 1990-х гг.

Ключевые слова: Польша, внешняя политика, двустороннее сотрудничество, международные отношения, трансформационные сдвиги.

Haver T.P.

Basic directions of foreign policy of Poland are in the period of strengthening of sovereigness and independence of country (1989-1992)

Process of definition of the purposes, problems and strategic direction of foreign policy of Poland, formation of qualitatively new mutual relations with the European neighbours and the leading countries of the world during transformation shifts and disintegration of world socialist system in the end 1980 - the beginning of 1990th is investigated.

Keywords: Poland, foreign policy, bilateral collaboration, international relations, transformation changes.

УДК 332.135:620.91

ГОНЧАР Ю.Б., МАЛЬОВАНІЙ О.О.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЧИННИКА У ПРОЦЕСАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Метою статті є спроба визначити доцільність та спосіб застосування доробку теорій регіональної інтеграції в дослідженні ролі та місця енергетичного чинника в інтеграційних процесах др. пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. В останні півстоліття енергетична сфера стала одним із постійно діючих чинників як внутрішнього, так і міжнародного розвитку людства. Дослідження значення багатогранної за своїм наповненням та суперечливої у проявах енергетичної складової в процесах регіональної інтеграції потребує формування чіткої системи критеріїв оцінювання, що й зумовлює необхідність звернення до теоретичних моделей та інструментарію.

Ключові слова: регіональна інтеграція, євроінтеграція, Європейський Союз, інтеграційне об'єднання, теорія регіональної інтеграції, енергетичний чинник, міждисциплінарний підхід, принцип компліментарності.

За останні більш ніж півстоліття розвитку системи міжнародних відносин процес регіональної інтеграції перетворився у сталий тренд у міждержавних відносинах. Починаючи від утворення ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля і сталі) (1951 р.) та початкового етапу регіональної інтеграції у Південно-Східній Азії (сер. 1960-х рр.), інтеграційний імпульс хоч і з певними коливаннями, але впевнено демонстрував свою потужність та перспективність у подоланні економічних та геополітичних проблем міжнародних відносин в різних регіонах земної кулі. Свідченням цього стала поява у останній третині ХХ ст. нових регіональних об'єднань у Тихоокеанському регіоні, Південній та Північній Америці та процеси інституційного «поглиблення» та географічного розширення існуючих. Із закінченням «холодної війни» та розпадом суперпотуги СРСР турбулентний стан системи міжнародних відносин, загрози та ризики процесів глобалізації та балканізації – відродження націоналізму в період 1990-х – 2000-х, роблять вибір держав на користь регіональної інтеграції найбільш ефективним зовнішньополітичним курсом. Як зазначає авторитетний євроінтегратор та науковець Душан Сіджанські «В умовах нового сплеску світових безпорядків суперпотуга, що залишилась у одному числі не хоче, та й не може нав'язати новий міжнародний порядок 170 національним державам. Роздроблення повноважень в міжнароднім співтоваристві робить все менш реальним панування однієї країни, будь то навіть суперпотуга. Звідси природне прагнення до співробітництва і регіоналізації. Об'єднання та регіональні союзи складають основу міжнародного співтовариства» [5, С.206]. Таке бачення сучасних тенденцій міжнародного розвитку поділяється багатьма фахівцями в області міжнародних відносин і пов'язується ними як з процесом глобалізації, так і з цивілізаційними процесами у сучасному світі. Зокрема, узгоджується воно і з теорією зіткнення цивілізацій Самуела Хантінгтона, який однією з головних тенденцій розвитку міжнародної системи вважає посилення політичної і економічної багатополарності у світі. Згідно цієї теорії зменшення у світі та у світовій економіці ролі Заходу і зниження ваги колишніх радянських республік йдуть паралельно з швидким посиленням ролі Китаю й інших країн Східної та Південно-Східної Азії, посиленням ролі Латинської Америки і потенційним – Південної Азії. Така багатополарність та наявність в рамках кожної цивілізації ключових країн (крім ісламської цивілізації, в якій немає ярко вираженої однієї-трьох ключових країн) є стимулом консолідації і кооперації в рамках окремих цивілізацій, навколо полюсів цивілізаційного впливу [7]. Прикладами регіональної інтеграції, що спирається на цивілізаційні цінності, сповідує власні традиції, власну ідеологію і стиль життя можуть бути Європейський Союз, АСЕАН (Association of SouthEast Asian Nations) і НАФТА (North American Free Trade Agreement).

Традиційно дослідження процесів розвитку в системі міжнародних відносин відбувається на рівні першочергового теоретичного осмислення. Саме теоретики міжнародних відносин першими формують базовий каркас для вивчення нових явищ, пояснення подій та фактів, виходячи з позиції, що сягає корінням пост-позитивістського постулату, який твердить, що будь-яке спостереження є теоретизованим і ми не можемо збагнути реальність без допомоги концепцій, що використовуються нами, як інструмент пізнання [9, С. 2]. Отже, дослідження міжнародних процесів відбувається в рамках певних наукових парадигм, що різняться як підходами до визначення соціальних механізмів, що лежать в основі цих процесів, так і розумінням логіки дії цих механізмів. Такий парадигмальний підхід не є виключною особливістю галузі міжнародних відносин, але й притаманний суспільним наукам в цілому. Фактично глибокий аналіз міжнародних процесів в сучасній науці як в рамках дисципліни міжнародні відносини, так і в рамках історичних досліджень не є вільним від теоретичних настанов певних теоретичних концепцій.

Варіативність концептуального осмислення притаманна і більш вузьким напрямкам досліджень в галузі міжнародних відносин. Вже від початку осмислення процесу європейської інтеграції теорія регіональної інтеграції формувалась в рамках окремих наукових шкіл. І якщо для дисципліни міжнародні відносини в цілому така варіативність і відповідно різниця у методах оцінювання процесів існувала і продовжує існувати в рамках протиставлень опозиційних одна одній парадигм реалізму, інституціоналізму та конструктивізму, то в оцінках процесів регіональної інтеграції ця варіативність проявлялась у розробці інтеграційних концепцій в рамках теорій федералізму, функціоналізму, неінституціоналізму, неофункціоналізму та комунікаційної концепції. В центрі аналітичних досліджень, що сформували окремі підходи, були проблеми передумов, рушійних сил та перспектив європейської інтеграції. Так першим суттєвим водорозділом, що визначив формування окремих наукових шкіл регіональної інтеграції, стало протиставлення значення інтересів і вимог бізнесу та волі політичної влади в контексті вихідного імпульсу для заочаткування процесу об'єднання Західної Європи. Фактично цей розподіл став продовженням антагонізму між прихильниками неоліберальної та кейнсіанської парадигм розвитку національних економік як найбільш ефективного способу розвитку індустріального суспільства [2, С. 189]. Серед інших аспектів, що визначили формування різних трактувань інтеграції, можемо зазначити відведення ключової ролі як передумови економічним інтересам чи культурно-цивілізаційній спільності, необхідність наявності тісних господарських зв'язків чи гомогенності політичного устрою країн, що формують інтеграційне об'єднання, а саме значення ліберально-демократичної політичної системи як передумови для інтеграції.[10, С. 17]. Одним із найбільш вагомих теоретичних питань було і залишається питання інституційних перспектив інтеграційного об'єднання, а саме проблема допустимого рівня передачі повноважень національної держави на міждержавний рівень, співвідношення національного та наднаціонального у внутрішній політиці держав регіонального союзу.

З розвитком як процесу європейської інтеграції, так і виникненням нових інтеграційних об'єднань, з накопиченням емпіричних даних, розширювалось і коло чинників, що потребували врахування при теоретичному аналізі феномену регіоналізму. До таких аспектів залучалися як питання безпеки та політичної доцільності, так і нові чинники економічної кооперації, в тому числі і проблема економічної конкуренції з іншими регіональними об'єднаннями. Зрозуміло, що таке розширення чинників не могло не вплинути на поглиблення концептуальної варіативності оцінок. Крім того інституційна різноманітність існуючих регіональних об'єднань також позначилась на неможливості формування узагальнюючої теорії регіональної інтеграції. Як зазначає один із відомих дослідників міжнародних відносин Роберт Гілпін «Різниця між регіональними улаштуваннями робить широкі узагальнення та всеохоплюючі теорії чи пояснення регіоналізму неможливими» [10, С. 3].

Нова хвиля регіоналізму 1990-2000 рр. привнесла в наукове середовище метод порівняльного аналізу регіональної інтеграції у Західній півкулі, Тихоокеанській Азії та Західній Європі. Проте такий метод також не продемонстрував можливості досягнути узгодженості позицій теоретиків. Однією з причин є той факт, що «новий регіоналізм» значно інтенсифікував і ускладнив процеси регіональної інтеграції, що знайшло прояв у двох тенденціях. По-перше, це кількісне зростання регіональних угод – як нових, так і переукладання існуючих договорів на нових умовах. По-друге, це якісне поглиблення регіональних зв'язків, використання комплексних, більш розвинутих моделей інтеграції. За таких умов теоретична література на сучасному етапі продовжує демонструвати відсутність узгодженості як щодо розуміння логіки регіональної інтеграції, так і точного визначення умов, за яких може бути досягнутий глибокий інституційний рівень інтеграційних об'єднань [10, С. 1].

Попри існуючий теоретичний плюралізм та концептуальну варіативність саме використання теоретичних формул дозволяє систематизувати вивчення складних та багатовимірних процесів міждержавної інтеграції та оцінки впливу та значення різних

чинників у цих процесах. Теоретичні підходи служать свого роду методичною базою для формування алгоритму дослідження, критеріїв оцінювання та систематизації оцінок та висновків щодо значення тих чи інших чинників в інтеграційних процесах минулого і сучасності. Особливо це стосується оцінки значення такого неоднозначного, мінливого за своєю суттю, багатогранного чинника як енергетика.

Як зазначив провідний експерт МЗС Росії з проблем світової енергетичної політики і дипломатії президент Центру енергетичної дипломатії і геополітики професор С.З. Жізнін: «Поступальний розвиток світової енергетики веде до збільшення впливу енергетичного чинника на систему міжнародних відносин, світову економіку та геополітику» [3]. Щоправда слід зауважити, що оцінюючи значення цього феномена для Росії як одного із провідних світових енергетичних експортерів, С.З. Жізнін розглядає значення енергетичного чинника переважно в контексті міжнародного та двостороннього міждержавного співробітництва, як засіб підвищення ефективності реалізації російських зовнішньополітичних цілей за рахунок енергетичної дипломатії. Регіональний аспект енергетичної дипломатії розглядається ним здебільшого з точки зору визначення пріоритетних напрямків енергетичних та геополітичних інтересів Росії. Проблема ж потенціалу енергетичного чинника в процесі регіональної інтеграції, як взаємовигідного та рівноправного для країн учасниць процесу, залишається поза увагою [4].

Фактично процес зростання впливу енергетичного чинника на міжнародні процеси розпочався більше ніж століття тому. Від часу винаходу двигуна внутрішнього згорання саме енергетичні мотиви ставали стрижнем більшості геополітичних процесів у світі. Паралельно із збільшенням ваги у міжнародних справах відбувалось розширення змістовного наповнення енергетичної сфери: крім початкових вугілля, нафти та згодом газу до неї стали входити електрична та атомна енергетика, енерготранспортні системи, обладнання та техніко-технологічне обслуговування ТЕК. Фактично від сировинної, видобувної за своїм характером галузі енергетична сфера невідворотно набирала рис науково-технічної та технологічної. Ще один процес визначає мінливість енергетичного чинника в сучасному світі – це процес збільшення ролі держави та державного сектору в енергетичній галузі. «В умовах загострення конкурентної боротьби на світових енергетичних ринках переваги отримують ті компанії, що мають міцні фінансово-економічні «тили», багатий досвід корпоративної дипломатії, а також користуються підтримкою з боку держав свого базування» [3]. На сучасному етапі розвиток енергетики є неможливим без активної участі держави, що зумовлено як капіталомісткістю галузі, так і її стратегічним характером, оскільки від її стану залежать національний економічний та оборонний потенціал, а також стан навколишнього середовища. Крім того глобальний характер енергетичних проблем, дедалі більша їх політизація зумовлюють набуття енергетичним чинником більше політичного, аніж суто економічного значення, що впливає на його роль у міжнародному енергетичному співробітництві. Всі зазначені, та ряд інших обставин, що визначають складність аналізу та оцінки значення енергетичного чинника в інтеграційних процесах й зумовлюють потребу у першочерговому розгляді концепцій регіоналізму для визначення тих вимірів та рівнів оцінювання, що дозволять комплексно висвітлити місце і значення енергетичного чинника в інтеграційних процесах.

При цьому в рамках історичного дослідження таке комплексне використання розробок різних концепцій регіональної інтеграції здатне подолати ту роз'єднаність, що характерна для дисципліни міжнародні відносини. Як зазначав один із американських теоретиків міжнародних відносин К. Дж. Холсті «міжнародні відносини є не лише роз'єднаною дисципліною, але й по суті такою, що роз'єдну» [9, С. 2]. Щоправда, останнім часом у західній теорії міжнародних відносин намітилась тенденція до пошуку можливостей якщо не узгодження та синтезу, то принаймні до комплексного використання різних, часто ворожих одна одній, концептуальних парадигм. Один із ініціаторів такого пошуку авторитетний американський вчений

Ендрю Моравчик наполягає, що прагнення синтезу між різними напрямками теорій міжнародних відносин «не лише можливе й бажане, але й конструктивне для узгодженого розуміння міжнародних відносин як прогресивної та емпіричної суспільної науки» [11, С. 131].

Одним із методів досягнення цієї мети, як вважають ті з науковців, хто підтримує ідею синтезу теоретичних підходів, є міждисциплінарний підхід у суспільствознавчих науках. А саме: використання у дослідженнях методів інших галузей суспільних наук, що мають близьку дослідницьку проблематику. Застосування у суміжних наукових галузях різних теоретичних підходів не здатне саме собою подолати протистояння між ними, проте через доведення ефективності застосування їхніх відмінностей в рамках певного дослідження спроможне виявити можливість їх взаємодоповнення. Використання міждисциплінарного підходу в дослідженнях надає теоретичним формулам ті функції, які вони насправді призначені виконувати, а саме: бути аналітичними інструментами дослідження, втрачаючи свою метафізичність та претензію на монополю правдиве емпіричне зображення світу.

Застосування принципу теоретичної компліментарності, взаємодоповнення, у дослідженнях міжнародних процесів здатне також подолати проблему монокаузальності у виявленні прихованих механізмів їх розвитку, притаманне теоретичним концепціям. Натомість, це стане підґрунтям для формування багатофакторних моделей. Такий підхід більшою мірою відповідає сутності історичних досліджень, які на відміну від теоретичних концепцій, що зосереджені на проблемах виявлення логіки дії суспільних механізмів, розглядають будь-який процес як багатофакторний, обумовлений історичними передумовами та історичним контекстом цього процесу, отже більш схильне до комплексності, компліментарності у визначенні сутності явищ. Будь-яке історичне дослідження, присвячене, скажімо, процесам євроінтеграції засвідчить стремління як до висвітлення історичних витоків явища, так і до спроб визначення всіх зовнішніх чинників, що впливали на її розвиток [6].

Тут треба зауважити, що спроба компліментарного підходу, застосована до теорій регіональної інтеграції є, на наш погляд, менш проблемною, оскільки меншою є ступінь суперечливості і опозиційності між ними. Так зокрема, спроба не заперечити, а віднайти точки конвергенції особливо притаманна федералістській концепції інтеграції, що одночасно є й найбільш багатофакторною концепцією регіональної інтеграції. Один із найбільш палких захисників федералістського підходу, Д. Сіджанські у своїй книзі «Федералістське майбутнє Європи», написаній у середині 1990 –х рр. в період відродження позицій федералізму, пов'язаному із якісно новим етапом європейської інтеграції і проголошенням Європейського Союзу, робить спробу залучити до дослідження проблеми реалізації федералістського принципу в процесі об'єднання Європи три інші концепції регіоналізму. Зокрема, він зазначає, що попри базове значення у його дослідженні федералістському підходу, в ньому також використовуються неофункціоналізм Ернста Б. Хааса, системний підхід Девіда Істона та комунікаційна концепція Карла В. Дейча [5, С. 21-22]. Одним із засобів такого узгодження для Сіджанські є спростування традиційного протиставлення постатей і поглядів видатних євроінтеграторів Дені де Ружмона та Жана Монне, представників відповідно федералістського та функціоналістського підходів до євроінтеграції. Так, визнаючи прагматичну реалістичність та ефективність підходу Монне, «що прагнув побудувати європейський союз сектор за сектором, починаючи від видобутку вугілля та виробництва сталі і закінчуючи всією економікою в цілому, з тим, щоб у результаті утворився політичний союз», на противагу більш форсованому «могутньому якісному стрибку шляхом створення федеральної Європи» Дені де Ружмона, Сіджанські стверджує, що кінцеві цілі, які ставили перед собою ці два діячі, є якщо й не тотожними, то дуже близькими. Для обох ідеалом був союз у вигляді Європейської федерації або Сполучених штатів Європи [5, С. 212-213]. Але й віддаючи належне значенню сорокарічної економічної інтеграції як ефективного методу європейського зближення, Сіджанські підкреслює першочерговість значення її політичних наслідків. Наполягаючи

на тому, що економічна інтеграція сама собою містить політичний аспект, він відзначає, «Спільні ресурси, єдиний митне управління, спільні інститути і єдина політика, політичне значення економічних рішень, а також політична вага торгівлі на зовнішньому ринку і інші зовнішньоекономічні відносин надають Європейському Співтовариству політичний вимір» [5, С. 234]. Таким чином, процес поступального економічного об'єднання країн регіону, для Сіджанськи є переважно методом досягнення більш інституційно глибокої, політично орієнтованої інтеграції, що доводиться досвідом Євросоюзу. Сам же процес інтегрування та передумови для її поглиблення залежать лише від політичних аспектів зближення, в тому числі і політичних наслідків економічної інтеграції. «Процес економічної інтеграції, що активізується, не обов'язково веде до політичної інтеграції, тобто до створення політичного союзу ... Досвід показав, що політика зберігає свою першість і що такі чинники як націоналізм, здатні змінити хід подій і викликати дезінтеграцію» [5, С. 399].

Використання Сіджанськи принципу компліментарності на прикладі дослідження процесів євро інтеграції доводить неконструктивність роз'єднання економічного та політичного рівнів оцінювання будь-яких аспектів інтеграції. В контексті співставлення та застосування підходів федералістської та функціональної концепцій інтеграції очевидним стає недостатність інструментарію, що використовується в рамках суто економічних теорій інтеграції, які розглядають інтеграцію як процес інтернаціоналізації господарства на мікро- та макрорівнях. Підґрунтям для розвитку переважно економічно орієнтованих теоретичних підходів до вивчення інтеграційних підходів за межами ЄС є твердження, згідно якого з середини 1980-х рр. у світі спостерігається феномен переважно економічно вмотивованої інтеграції, прикладами якого є інтеграційні об'єднання Західної півкулі та Південної Азії. У відповідності з таким поглядом ряд західних дослідників схильні розглядати інтеграційні об'єднання у цих регіонах в першу чергу як зони преференційної торгівлі, що знайшло відображення у назві, яка використовується для їх визначення PTAs - preferential trading arrangements (угоди про преференційну торгівлю) [10]. Подібні погляди на природу інтеграційних процесів, зокрема і на процес євроінтеграції, переважають і серед російських теоретиків регіональної інтеграції. Для російських вчених за відправну точку інтеграційних процесів беруться об'єктивні економічні процеси міжгалузевого і внутрішньогалузевого розподілу праці, міжнародного переплетення капіталу і виробництва, взаємопроникнення і переплетення національних процесів виробництва в цілому» [8, С. 55-56]. Відповідно до цього головну увагу в питанні як передумов, так і перспектив інтеграції країн регіону приділяють так званому рівню інтеграційної зрілості країн. До цього поняття включають рівень розвитку та конкурентоздатності національної промисловості, ступінь відкритості національної економіки та лібералізації торгівельно-політичного режиму та ряд інших аспектів. В рамках такого підходу регіональна інтеграція виступає головним чином засобом економічного росту та виживання в умовах глобалізації та міжнародної економічної конкуренції, а дослідження інтеграційних процесів зосереджується на механізмах, моделях та стадіях економічної кооперації. Іншим чинникам регіональної інтеграції відводиться другорядне значення. Зосередженість теорій економічної регіональної інтеграції на об'єктивно менш проблемному в реалізації та швидкому у досягненні результатів інтегруванні у економічній галузі залишає так би мовити за кадром політичний ефект інтеграції, зокрема той факт, що значна кількість економічних галузей у сучасному світі мають політико-стратегічний, безпековий характер (в тому числі енергетичний сектор). Так, оцінка значення чинника «подолання обмеженості» природних ресурсів і доступу до них в процесі інтеграції, на якому акцентують увагу як на одній з переваг економічної інтеграції, давно вже втратила суто економічний вимір. Наявність енергоресурсів є важливим інструментом реалізації зовнішньополітичних інтересів країни, в тому числі і можливості виступати як інтеграційне ядро, і навпаки їх відсутність об'єктивно послаблює міжнародні позиції країни, незалежно від рівня розвитку її промислового потенціалу економіки. Таким

чином, природні ресурси, в тому числі і енергоресурси, здатні виступати одночасно і як стимул, і як гальмо на шляху до регіональної інтеграції, а їх вплив на інтеграційні процеси має оцінюватись у відповідності до конфліктно-компромісного характеру їх ролі у сучасному світі.

Крім того в такому «монопідході» не враховуються сучасні інтеграційні тенденції, що засвідчують великий вплив політичної мотивації при виборі країни на користь регіональної інтеграції. Можна погодитись із російською дослідницею А. Бойченко, яка стверджує: «В епоху глобалізації світового господарства виникають додаткові стимули для переходу до більш високого рівня інтеграції, що забезпечує більш ефективне обстоювання учасниками національних інтересів спільно з партнерами по об'єднанню. При цьому для невеликих за розмірами і економічним потенціалом країн, що розвиваються, це часто виявляється чи не єдиною можливістю рівноправної участі у міждержавних переговорах. Наприклад, такі регіональні об'єднання як АСЕАН та МЕРКОСУР, що довгі роки обмежувались системою відносин, характерною для самої першої, початкової стадії інтеграційної взаємодії (Зони Вільної Торгівлі), наприкінці 1990-х рр. зробили «інтеграційний прорив» і почали рух вперед, по шляху будівництва інтеграції» [1, С. 43]. Крім того на сучасному етапі одним із проявів політичної мотивації до регіональної інтеграції є своєрідне трактування федералізму навпаки. Участь в регіональному процесі розглядається рядом країн як один із найбільш ефективних і надійних засобів відстоювання державного суверенітету, національних економічних та політичних інтересів в умовах прагнення деяких рушійних сил глобалізації до стирання чужих державних кордонів і, по суті, відмови від національних економічних інтересів. Крім того, в історії регіоналізму вистачає прикладів, коли інтеграційні процеси не відображали реального рівня економічних взаємозв'язків країн регіону, господарської інтернаціоналізації між ними (це і початкові етапи інтеграції у Південно-Східній Азії і певною мірою процес формування НАФТА). В таких об'єднаннях економічний фундамент у вигляді угод про галузеву кооперацію, який підводять під політичний союз, служить методом укріплення єдності у формі економічної інтеграції. Таким чином, процеси регіональної інтеграції неможливо повною мірою зрозуміти застосовуючи інструментарій лише теорії економічної інтеграції.

Необхідність застосування багатофакторного аналізу для повноцінного відтворення та оцінки складного і багатогранного процесу регіональної інтеграції, що є можливим при застосуванні принципу компліментарності, підкріплюється також і необхідністю врахування значенням зовнішньополітичних чинників регіонального зближення. Так, Сіджанські, відзначаючи актуальність на сучасному етапі неофункціональної концепції Е.Б. Хааса, що акцентує увагу на тому, що процес інтеграції має характер поступальності і «секторальної» кооперації, зауважує, що в цій концепції не беруться до уваги зовнішні чинники інтеграції. А між тим, як засвідчує і історія євроінтеграції, і історія становлення Європейського Союзу у 1990-ті рр., цей чинник може бути часто досить вагомим. Призиваючи не перебільшувати значення зовнішнього чинника, Сіджанські тим не менш зауважує, що в історії достатньо конкретних прикладів, які переконують у його значимості. Йдеться, зокрема, про значення надмірної ваги США у європейських справах у 1950-х-1960-х рр., що знайшло відображення у відповідному твердженні де Голля про значення «зовнішнього федератора» – США як стимулу до європейської інтеграції. Підписання Маастрихтського договору, стверджує Сіджанські, також чітко визначило внутрішні зв'язки і взаємодію між зовнішніми і внутрішніми структурами: «міжнародне змагання спонукає Співтовариство посилювати свою конкурентноздатність, а економічна вага Співтовариства зобов'язує його брати на себе більше політичної відповідальності на світовому рівні. Одночасно прискорився процес утворення політичного союзу, що стимулювалось крахом комуністичного крила Східної Європи і, як наслідок цього, загрозою, що виникла для безпеки» [5, С. 246].

Для більш плідного застосування компліментарного принципу у використанні різноманітного теоретичного інструментарію для висвітлення процесів регіональної інтеграції можуть бути застосовані певні схеми, що слугують своєрідними орієнтирами для визначення найбільш значимих і одночасно дискусійних зон аналізу. Так, як засіб узагальнення всіх чинників, що обумовлюють формування та функціонування інтеграційних об'єднань (федеративних союзів), Д. Сіджанські пропонує виділити три виміри: причинний, цільовий та змістовний. «Перший вимір включає чинники, що найчастіше діють в період формування та розвитку федеративних союзів, такі, як географічна близькість, спорідненість культури, економічна і технічна взаємозалежність та зовнішня загроза. Другий вимір включає чинник, пов'язаний із причиною об'єднання та його кінцевою метою, досягнути яку деякі асоціації пропонують за допомогою союзу, шляхом спільного використання ресурсів, організації спільних інститутів і ведення спільної політики. Кінцева мета виражає певну систему цінностей, містить стержневі ідеї і проміжні цілі, до яких прагнуть учасники федеративних союзів. Що стосується змістовного виміру, то воно включає систему чинників, що характеризують федеративну природу будь-якого співтовариства» [5, С. 246]. На наш погляд, попри той факт, що Сіджанські виводить цю схему для потенційно федеративних союзів, і саме федеративна модель є для нього ідеалом інтеграційного об'єднання, а сам федералізм він вважає одним із шляхів формування світу без конфліктів і протистояння, подібна схема може бути застосована як визначення вимірів оцінювання дії різних чинників і для інших регіональних об'єднань. Варто зауважити, що попри існуючі спроби застосування цивілізаційного підходу до вивчення інтеграційних процесів і на їх основі обґрунтувати існування автономних азіатсько-тихоокеанської, латиноамериканської моделей інтеграції, більш загальним серед науковців є визнання значення демонстраційного ефекту ЄС, якому тою чи іншою мірою наслідують регіональні об'єднання в їх становленні та розвитку.

Подібну схему пропонує як засіб систематизації різних підходів до аналізу проблем регіональної інтеграції і канадський дослідник Аксель Хюелсмейер. Він виділяє також три виміри аналізу, що засвідчують свою вагомість з огляду на різне трактування у різних теоріях регіональної інтеграції: 1. визначення внутрішніх рушійних сил, що є провідними у процесі інтегрування; 2. визначення умов для процесів консолідації у існуючих об'єднаннях; 3. з'ясування обумовленості інституційної різноманітності між існуючими об'єднаннями [10, С. 2].

Співставлення таких підходів до систематизації вивчення процесів регіональної інтеграції дозволяє твердити, що дослідження ролі будь-яких чинників інтеграції, в тому числі і енергетичного, потребує врахування щонайменше трьох вимірів оцінювання: оцінки на стадії виникнення (або причинний вимір), на стадії розвитку (змістовний), та значення в контексті інституційних перспектив інтеграційного утворення (або цільовий вимір). Саме в рамках цих вимірів доцільно характеризувати ці чинники з точки зору віднесення їх до ключових чи другорядних, ведучих чи допоміжних в ході формування та розвитку інтеграційних об'єднань

В контексті, зробленої в цій статті спроби визначення методичних переваг як міждисциплінарного підходу у дослідженнях регіональної інтеграції, так і принципу компліментарності у використанні інструментарію різних інтеграційних концепцій, варто ще раз наголосити на тому, що, на наш погляд, вони мають взаємовигідний, взаємобагачуючий характер як для історичних досліджень, так і для теорії міжнародних відносин.

Навіть таке оглядове співставлення різних підходів до дослідження інтеграційних процесів, що існують в рамках різних теорій регіоналізму, дозволяє зробити висновок про необхідність оцінювання значення енергетичного чинника в процесах регіональної інтеграції за такими параметрами як:

- Яким чином дедалі більш зростаюча роль держави в енергетичній сфері впливає на розвиток процесів регіональної інтеграції? При цьому слід враховувати наявність щонайменше двох аспектів цієї проблеми: з одного боку,

значення політичної волі держав у реалізації інтеграційних зусиль, а з іншого - той факт, що неминучим результатом інтегрування є передача частини державних повноважень міждержавній або навіть наддержавній структурі.

- Яке місце займає енергетичний чинник в процесах економічної регіональної інтеграції?
- Яким є політичний ефект від інтеграції в енергетичній сфері і яким є його вплив на „поглиблення” регіональної інтеграції?
- Як кореспондується роль і місце енергетичного чинника в регіональній інтеграції з його значенням у міжнародних відносинах?
- Яке місце займає енергетичний аспект у науково-технічній та технологічній кооперації в рамках інтеграційних об'єднань?

Більш глибоке осмислення цих параметрів можливе при більш ретельному аналізі теорій регіональної інтеграції, а відповідь на поставлені запитання можна отримати в рамках дослідження, присвяченого відтворенню та порівнянню процесів кооперації в енергетичній сфері в рамках регіональних об'єднань.

1. Бойченко А.А. Региональная интеграция в условиях глобализации мирового хозяйства. – Диссерт. на соиск. уч. степени канд. эк. наук. – М., 2007. – 175 с.
2. Буторина О.В. Европейский Союз: модель для сборки// Россия в глобальной политике. – 2004, № 6. – С. 188-194.
3. Жизнин С. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика – М.: Ист Брук, 2006. – 640 с. Цит. за <http://www.courier.com.ru>
4. Жизнин С.З. Стратегические интересы России в мировой энергетике. – Диссерт. на соиск. уч. степени докт. эк. наук. – М., 2001. – 195 с.
5. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы. От Европейского Сообщества до Европейского Союза. М.: Росийск. гос. гуманитар. ун-т, 1998. 420 с.
6. Тоді Філіп. Нариси історії Європейського Союзу. Київ Аналітично-дослідницький центр «ФНОД». Видавництво «К.І.С.», 2001. – 125 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
8. Шишков Ю. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее// Мировая экономика и международные отношения. – 2006, №4. – С. 54-63.
9. Naukkala Hiski Toppling the straw men without erecting others: Is theoretical integration in the study of International Relations feasible? – С. 16 // http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/3/8/1/pages313817/p313817-1.php
10. Huelsemeyer Axel Toward a General Theory of Regional Economic Integration: Fictitious or Feasible? – С. 25 // http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/3/2/5/pages253253/p253253-1.php
11. Moravcsik Andrew Theory Synthesis in International Relations: Real Not Metaphysical// International Studies Review. – 2003, 5(1). – С. 131–136.

Гончар Ю.Б., Малеваний А.А.

К вопросу об исследовании роли и места энергетического фактора в процессах региональной интеграции

Целью статьи является попытка определить целесообразность и способ применения наработок теорий региональной интеграции в исследовании роли и места энергетического фактора в интеграционных процессах второй пол. XX – начале XXI в. В последнее столетие энергетическая сфера стала одним из постоянно действующих факторов как внутреннего, так и международного развития человечества. Исследование значения многогранной за своим наполнением и противоречивой в проявлениях энергетической составляющей в процессах региональной интеграции нуждается в формировании четкой системы критериев оценивания, что и предопределяет необходимость обращения к теоретическим моделям и инструментарию.

Ключевые слова: региональная интеграция, евроинтеграция, Европейский Союз, интеграционное объединение, теория региональной интеграции, энергетический фактор, междисциплинарный подход, принцип комплиментарности.

Gonchar Yu.B., Malevaniy O.O.

To the question about research of role and place of power factor in the processes of regional integration

The purpose of the article is an attempt to define expediency and method of application of parazabotok theories of regional integration in research of role and place of power factor in the integration processes of the second half of XX of item – XXI of item began In the last полстолетия a power sphere became one of constantly operating factors of both internal and international development of humanity. Research of value of many-sided after filling and contradictory in displays power constituent in the processes of regional integration needs forming of the clear system of evaluation criteria, what predetermines the necessity of address to the theoretical models and tool.

Keywords: regional integration, euointegration, European Union, integration association, theory of regional integration, power factor, between disciplinary approach, principle of complimentary.

* * *

ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 633.15:631.527(477) «18/19»

УСЕНКО В.О.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЕЛЕКЦІЇ КУКУРУДЗИ В УКРАЇНІ (кінець XIX – початок XX ст.)

Висвітлюється становлення і розвиток селекційної справи по відбору і виведенню нових сортів кукурудзи в Україні в кінці XIX – на поч. XX ст.

Ключові слова: народна селекція, кукурудза, дослідні станції, сортовипробування.

Еволюція рослинного світу розпочалася за мільйони років до появи на Землі людини. Сама людина як об'єкт еволюції живої природи з'явилася в період поширення на Землі квіткових рослин, які забезпечили її їжею, одягом та житлом. Важливим етапом в історії людства, а також у розвитку рослинного світу стало зародження землеробства близько 20 тисяч років тому. За цей час людина своєю діяльністю, особливо за допомогою селекції, суттєво змінила рослинний світ.

Більшість культурних рослин і кукурудза (*Zea mays* L.) в тому числі виникли в доісторичний період. Кукурудза існувала у дикому стані близько 70 тисяч років, як землеробська культура – 4500 років. Найбільш вірогідно, що кукурудза походить від диких форм (райони Центральної і Південної Америки (Мексика, Перу), яка шляхом природного схрещування з одним із видів найближчих її диких родичів – теосинте (*Euchlaena mexicana* Schrad) або тріпсакум (*Tripsacum dactyloides* L.) дали сучасну кукурудзу [4].

В Європу кукурудзу було завезено з Америки Колумбом наприкінці XV ст. В Україні кукурудза вперше стала відома у колишніх Херсонській, Таврійській та Катеринославській губерніях наприкінці XVII ст., де до середини XIX ст. її вирощували переважно як городню культуру [8; 10]. Польове вирощування кукурудзи розпочалося лише після того, як Бессарабію було включено до складу Росії (1812 р.) [6]. З'явившись в Європі як рідкісна садова рослина, кукурудза незабаром була визнана цінною продовольчою культурою. Маючи високі врожайні показники, значно вищі ніж у інших зернових культур, вона знайшла широке застосування у хліборобів того часу.